

23. *Шухардт Г.* Избранные статьи по языкознанию / Гуго Шухардт. – М.: Изд-во иностр. лит., 1950. – 291 с.
24. *Słownik stereotypów i symboli ludowych/ Jerzy Bartmiński* – Lublin, 1996. – Т.1. – 522 s.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2014 р.

Письменная Ю. А., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ЛЕКСЕМ КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В XX – НАЧАЛЕ XXI В.

В статье представлен критический обзор и систематизация современных лингвистических направлений, ориентированных на изучение лексики, содержащей в своей семантике культурно обусловленный компонент.

Ключевые слова: культурно маркированная лексика, этнолингвистика, лингвокультурология, контрастивная лингвистика, лингвоконцептология, межкультурная коммуникация.

Yuliya Pysmennna, Cand.Phil.Sci., the Assistant Professor,
National Taras Shevchenko University of Kiev

CULTURALLY MARKED WORDS AS THE OBJECT OF THE LINGUISTIC RESEARCHES IN THE END OF THE 20TH CENTURY – IN THE BEGINING OF THE 21ST CENTURY

The thesis is devoted to the critical review and systematization of the modern areas of the linguistic studies, focused on the culturally marked words.

Keywords: culturally marked words, ethnoлингuistics, cultural linguistics, contrastive linguistics, concept, intercultural communication.

УДК 81'25=111=161.2:82-7

Підгрушна О. Г., асп.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГУМОР В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДНОСТІ (на матеріалі англomовних художніх творів)

У статті досліджено відтворення гумору в художньому перекладі та межі його перекладності. Розглянуто причини нерозуміння гумору з іншої культури. Проаналізовано втрати, які виникають при відтворенні гумору іншою мовою.

Ключові слова: гумор, переклад, перекладність, художність, мова, культура.

Переклад гумористичної літератури вважається одним із найскладніших завдань в царині перекладознавства. Здавалося б, чому? Адже почуття гумору притаманне всьому людству. Сміються всі. Проте, чи завжди сміються над тими самими речами? Гумор є невід'ємною частиною культури народу: в ній він виникає і в ній же функціонує. Розбіжності соціально-історичного розвитку, умов життя, та ін. зумовлюють той факт, що в різних країнах гумор набуває специфічних рис. З раннього дитинства ми навчаємося гумору шляхом імітації, засвоюємо ситуації, над якими прийнято чи не прийнято сміятись у сімейному, навчальному, професійному середовищі. Це відбувається у межах свого культурного простору. Чим менше у людей спільних «точок доступу» до джерел гумору, тим більша розбіжність їхніх сміхових реакцій. Нерозуміння гумору може виникати навіть у межах однієї лінгвокультурної спільноти. Тим більше ускладнюється ця проблема при перекладі, де контактують і взаємодіють різні культури сміху.

Саме з цих причин гумор стає в центрі дискусій про перекладність. Наприклад, Л.-К. Гол стверджує: якщо говорити про проблему неперекладності, то, мабуть, гумор – це один із найперших неперекладних аспектів [9]. До причин неперекладності гумору відносять і тісний його зв'язок з культурними особливостями народу, і специфічний вибір мовних засобів та прийомів для його створення. Однак, визнаючи при цьому існування так званого «універсального гумору», зрозумілого всім незалежно від мовної чи культурної належності. Наприклад, Ш. Балі вважав, що гумор є неперекладною категорією лише між далекими культурами і неспорідненими мовами, а між мовами народів спільного психологічного складу перекладацькі проблеми закладені лише у типологічних розходженнях мов [1].

Зрозуміло, що формальних відповідників при перекладі гумору, особливо між неспорідненими мовами і культурами, не віднайти. Однак, як і у випадку з безеквівалентною лексикою, маємо інший шлях – відтворити функцію, яку гумористичний елемент виконує у творі. Ще К. Чуковський закликав «сміх перекладати сміхом, усмішку – усмішкою» [6, с.47]. Таким чином, у перекладі важливо передати основну функцію елемента, яку він виконує у творі. У випадку з гумором – викликати сміх, створити гумористичний ефект. Але через специфіку самого феномену виникає низка труднощів, які впливають на переклад. З цього приводу В. Шадрін зазначає, що переклад гумору може супроводжуватись такими значними втратами інформації, які дозволяють ставити питання про межі перекладності або неперекладності гумору [7, с.361].

Розгляньмо, які саме втрати виникають у процесі відтворення гумору. Неабияку роль відіграє суб'єкт сприйняття. Перекладач може просто не помітити гумору у творі через специфіку особистого почуття гумору або навпаки – трактувати як гумористичне те, що таким не є. Подібні втрати можемо продемонструвати наступним прикладом: «*I always get red bathing drawers. I rather fancy myself in red drawers. They suit my complexion so.*» [10, с.18]. Гумор в оригінальному висловлюванні базується на прихованому змісті. Говорячи, що «*red drawers suit my complexion*» герой має на увазі, що він згорає на сонці і теж стає червоним. Це очевидно для читача оригіналу. В одному з варіантів перекладу виходить, що герою просто личить червоний колір: «*Трусси я завжди купую червоні. Я подобаюсь сам собі в червоних трусах. Вони*

мені дуже личать.» [2, с.31]. У другому ж, взагалі зроблено грубу помилку. Слово «complexion» – яскравий приклад так званих «псевдодрузів перекладача» і у перекладі має значення «колір обличчя» і аж ніяк не «комплекція»: *«Купальні труси в мене завжди були червоного кольору. Ну, подобаються мені труси червоного кольору. Вони дуже пасують до моєї комплекції.»* [3, с.30]. Таким чином в обох випадках спостерігаємо втрату гумористичного елементу.

Неабиякі труднощі породжує відтворення так званого мовного гумору. У широкому сенсі, він постає з неузгодженості між формою та значенням повідомлення. Це гра смислами і формами мовних знаків. Саме при перекладі такого гумору і виникає значна кількість втрат. Це пояснюється тим, що при відтворенні мовної гри виникає потреба віднайти у мові перекладу такі еквіваленти, які б забезпечили і передачу самої мовної гри, і зберегли б змістовий компонент вихідного повідомлення, що не завжди видається можливим.

Візьмімо такий приклад: *«“You don’t think a dress like this would be a bit . . . forward, do you?” said Sacharissa, holding the dress against herself. Rocky looked worried. He hadn’t been hired for his dress sense, and certainly not for his grasp of colloquial Middle Class. “You’re quite a lot forward already,” he opined. “I meant make me look like a fast woman!” “Ah, right,” said Rocky, getting there. “No. Definitely not.” “Really?” “Sure. No one could run much in a dress like dat.”»* [12, с.164]. Діалог тут цілком побудовано на розбіжному трактуванні слів. Жінка намагається вивідати у грубуватого і недалекого співрозмовника, чи не надто вульгарну сукню вона обрала, однак виховання не дозволяє їй спитати про це прямо, а брак його освіти не дає йому можливості зрозуміти прихованої суті запитання. У перекладі: *«– Ти не думаєси, що ця сукня... надто відверта? – спитала Сахариса, прикладаючи одяг до себе. Скель набрав стурбованого вигляду. Його винаймали не за навички модельєра, і вже тим паче – не за знання тонкощів мовлення середнього класу. – Ви завжди були відверта людина, – нарешті зважився він. – Я питаю, чи не здаватимусь я легковажною жінкою! – А, он воно що, – сказав Скель, підходячи. – Не, звісно, не. – Справді? – Авжеж. Ви важите не так і мало.»* [5, с.96]. Слово «forward», яке обіграється у значеннях «зухвалий, розв’язний» та «передовий, прогресивний», відтворено словом «відвертий», яке створює аналогічну двозначність як стосовно до вигляду сукні, так і до рис характеру людини. Наступна двозначність базується на обіграванні виразу «fast woman», яке трактується в переносному значенні, а саме як «легковажна, нерозбірлива жінка», і у прямому, тобто «швидка жінка». Перекладач створив іншу двозначність, обігравши слово «легковажний». Гумористичний ефект частково збережено у перекладі, однак за рахунок значних змін. Тут важливо зазначити, що заміна змістового компоненту має бути чітко продумана, адже він має поєднуватись із загальним контекстом твору. Отже, в першу чергу, варто брати до уваги саме вимоги контексту, а вже в другу – розглядати можливість відтворення мовної гри.

Наступний приклад ілюструє повну втрату гумору в перекладі: *«“I speak as I find, me,” he said. “Always have done, always will — “And what is it that you call a spade?” said Lord Vetinari. “What? Never use spades,” said the glowering dwarf. “Farmers use spades. But I call a shovel a shovel.” “Yes, I thought you would,” said Lord Vetinari.»*[12,

с.26]. Тут обігрується ідіома «to call a spade a spade», яка означає «називати речі своїми іменами». Саме на цю ідіому натякає один із учасників діалогу – високоосвічений лорд, однак інший учасник діалогу натяку не розуміє і трактує висловлювання у прямому значенні. Слово «spade», як і «shovel» у перекладі мають одне й те саме значення – «лопата». У перекладі ні двозначність ситуації, ні обігрування ідіоми не збережено: «– Я говорю, як звук, – сказав він, – і називаю речі своїми іменами... – А що ви називаєте лопатою? – урвав Правитель. – В житті не тримаю в руках лопати, – ображено сказав гном. – «Лопати» бувають у селян. Але я називаю заступ заступом! – Я так і думав, – сказав Ветерані.» [5, с.15]. Перекладач лише додає наступний коментар: ««Назвати лопату лопатою» – англійська ідіома, що означає «назвати речі своїми іменами». Чергова гра слів – у даному разі між інтелігентом Ветінарі та не обтяженим зайвою ерудицією гномом.» Та чи рятує ситуацію наявність такого коментара? Він лише інформує читача про те, що втрачене у перекладі, однак аж ніяк не викличе посмішки.

Особливу проблему становить наявність культурно-обумовленого компонента в гумористичному висловлюванні, в тих випадках, коли саме від знання і розуміння читачем особливостей культури залежить реалізація гумористичного ефекту. Наприклад: ««*Cæsar, of course, had a little place at Walton — a camp, or an entrenchment, or something of that sort. Cæsar was a regular up-river man. Also Queen Elizabeth, she was there, too. You can never get away from that woman, go where you will. Cromwell and Bradshaw (not the guide man, but the King Charles's head man) likewise sojourned here. They must have been quite a pleasant little party, altogether.*»» [10, с.51]. Тут обігруються образи відомих у Великобританії та у світі особистостей. Особливо цікаве обігрування однофамільців Джона і Джорджа Бредшоу. В перекладі: «*І поблизу Уолтона, звісно, є щось пов'язане з Цезарем — табір, чи вал, чи щось таке. Той Цезар, видно, дуже любив Темзу. І королева Єлизавета теж учасчала сюди. Від цієї жінки ніде не сховаєшся, куди не поїдь. Кромвель і Бредшо (не той, що склав путівник, а той, що через нього позбувся голови король Карл) також бували тут. Мабуть, веселенька була компанія.*» [2, с.84]. Хоч перекладач і додає невеликий культурологічний коментар («*Кромвель, Олівер (1599—1658) — вождь англійської буржуазної революції XVII ст. Бредшо, Джон (1602—1659) — діяч революції, очолював комісію, що винесла смертний вирок королю Карлові I. У XIX сторіччі його однофамілець Джордж Бредшо видавав путівники й довідники для туристів.*»), та він не забезпечує реалізацію гумору в перекладі.

Наступний приклад ілюструє повну втрату гумору з компонентом культури в перекладі: «“*You've heard about the telephone bill? Honestly! Whatever next?*” “*I told him he must get Valentina to pay. I'm not going to subsidise her.*” *My voice is Disgusted of Tunbridge Wells. “Of course that's exactly what I said, Nadezhda.” My sister is even better at D. of T. W. than I am. “And do you know what he said? He said, she can't pay for the telephone bill because she has to pay for the car.”*» [11, с.94]. «Disgusted of Tunbridge Wells» – це загальна назва, яка використовується у Великобританії для позначення людини, зазвичай із різко консервативними політичними поглядами, яка пише листи до газет у тоні морального гніву. Такий образ у контексті ситуації

викликає гумористичний ефект у вихідного читача. Читачу цільовому фраза «голос як в «Обуреного з Танбрідж-Велсу»» взагалі нічого не говорить. В перекладі: «– Я йому сказала, що нехай Валентина платить. Я її фінансувати не буду. – Мій голос як в «Обуреного з Танбрідж-Велсу». – Надіє, так само і я сказала. – Голос Обуреного в сестри виходить навіть краще ніж у мене. – І знаєш, що він відповів? Що вона не може платити за телефон, бо має платити за машину.» [4, с.85]. У цільового читача не виникне бажання сміятись, адже ситуація незрозуміла і не сприймається ним як «смішна». Таким чином, гумористичний ефект не реалізується у перекладі. Можливо, тут варто було б подати невеликий коментар для того, щоб пояснити те, що ховається під даним образом. Або ж взагалі вдітись до описового перекладу з метою зберегти гумористичний ефект, наприклад: «Мій голос кипить від обурення й морального гніву».

Окремо маємо виділити випадки, коли в гумористичному елементі наявні неприйнятні, образливі чи табуйовані для цільової культури мотиви. Саме в таких випадках спостерігаємо повну втрату гумору в перекладі. У перекладі такі гумористичні елементи не просто не викличуть гумористичного ефекту, а призведуть до виникнення негативних емоцій у читача. Наприклад: «*“My school was better,” says Stanislav. “More discipline. More homework. But now in Ukraine you have to pay the teachers if you want to pass the exams.” “No different to your new school then,” I say drily. Mike kicks me under the table. “No different to my school,” chirps Anna. “We’re always having to bribe our teachers with apples.” Stanislav looks astonished. “Apples?” “Just a joke,” says Anna. “Don’t children in your country give their teachers apples?” “Apples never,” says Stanislav. “Vodka, yes.”*» [11, с.115]. У діалозі гумористичний елемент базується на обігруванні культурної специфіки двох країн, в основі якого лежить протиставлення «apples» – «vodka». Описувана ситуація, скоріш, має трактуватись як щось нечуване, у творі ж вона подана як цілком нормальне явище, що додає гумористичності висловлюванню. У перекладі: «– У мене школа була краща, – каже Станіслав. – Більше дисципліни. Більше домашніх завдань. Але тепер в Україні треба платити вчителів, якщо хоче скласти іспити. – Виходить нема різниці з твоєю новою школою, – кажу сухо. Майк під столом штурхає мене ногою. – Нема різниці з моєю школою, – щербече Анна. – Ми завжди підкупляємо вчителів яблуками. Станіслав дивується. – Яблуками? – Це жарт! – каже Анна. – Хіба в твоїй країні учні не пригодають учителів яблуками? – Яблуками – ні, каже Станіслав. – Горілкою – так.» [4, с.105]. Об’єктивно гумористичний елемент реалізується завдяки ефекту неочікуваності: підкуп горілкою вчителів – не зовсім стандартна ситуація. Однак, як на подібні заяви відреагує читач-українець? Одна справа, коли представник певної культури сміється сам над своїми національними рисами чи своєю країною (такі жарти сприймаються скоріше як самоіронія, а не образа) і зовсім інша, коли це робить представник іншої культури. Чи сприймуть читачі-українці жарти над собою від закордонного автора? В таких випадках те, що було гумором в тексті оригіналу не лише зникає, а й перетворюється на образу для цільового читача.

Кожен окремо взятий гумористичний елемент, який функціонує в художньому творі, є унікальним і неповторним не лише через мовну та культурну свою специфіку,

а й через те, що має і визначене місце реалізації у тексті, і визначений зв'язок змістового елементу із попереднім сюжетом та контекстом твору. Кожна з цих особливостей ускладнює роботу перекладача і призводить до повних (ті випадки, коли у тексті перекладу відсутній гумор на тому рівні твору, де він присутній в оригіналі, і відповідно, гумористичний ефект у перекладі не реалізується взагалі) чи часткових (такі випадки, при яких гумор оригіналу відтворено у перекладі з певними змінами, однак гумористичний ефект реалізується у перекладі) втрат у тексті перекладу.

Наявність втрат при перекладі гумору є неминучим і цілком природним явищем, яке зумовлене тим, що твір створювався в іншій культурі і для інакшої читацької аудиторії. Той факт, що **певні аспекти** іншокультурного гумору об'єктивно є неперекладними аж ніяк не означає, що гумор взагалі не піддається перекладу. Дійсно, існують певні межі перекладності гумору, однак вони не є чітко визначеними і стабільними, а варіюються і розширюються в залежності від близькості мовних структур тексту оригіналу та перекладу, об'єму фонових знань читачів перекладу, здатності перекладача помічати, сприймати та творчо відтворювати іншокультурний гумор та власне почуття гумору читацької аудиторії.

Навіть принципова перекладність, за А. Швейцером [8], допускає втрати. Однак такі втрати стосуються лише другорядних і менш суттєвих елементів тексту при обов'язковому збереженні його головних функціональних домінант. Саме в цьому полягає один з провідних принципів художнього перекладу. Таким чином, втрати при перекладі окремих гумористичних елементів твору аж ніяк не означають неможливість відтворення загального гумористичного тону оригіналу, що і має бути домінують перекладача.

Художній твір є певною цілісністю, а гумор – це набір елементів, система, яка функціонує і реалізується у ньому. Обґрунтовані вилучення чи вимушені зміни не призведуть до критичних змін у тексті першотвору. Читач мови перекладу сприймає вже цілісний текст і втрат не помічає. Однак це зовсім не означає, що можна взагалі не клопотатись над відтворенням гумористичних елементів оригіналу. Навпаки, чим точніші і вдаліші варіанти відтворення віднайде перекладач, тим ближче читач наближається до розуміння іншої культури через один з основних її компонентів – гумор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли ; пер. з франц. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 394 с.
2. Джером К. Джером Троє в одному човні (як не рахувати собаки). Оповідання / Джером К. Джером ; пер. з англ. Юрій Лісняк – К.: «Дніпро», 1974. – 311 с.
3. Джером К. Джером Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки) / Джером К. Джером ; пер. з англ. Олег Якушик – К.: «Країна Мрій», 2011. – 250 с.
4. Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи / М. Левицька ; пер. з англ. Олекса Негребецький. – К. Темпора, 2013. – 312 с. ISBN 978-617-569-144-1
5. Прагчетт Т. Правда [Електронний ресурс] // Террі Прагчетт ; пер. з англ. Олександр Михельсон – Буквоїд, 2010. – 125 с. – Режим доступу до тексту: <http://>

bukvoid.com.ua/library/terri_pratchett/pravda_pereklad_-_oleksandr_mihelson/1.html.

6. Чуковский К. Высокое искусство / К. Чуковский. – М.: Советский писатель, 1988. – 348 с.
7. Шадрин В.И. Проблема перевода юмора на международных конференциях / В.И. Шадрин // Университетское переводоведение. Вып. 5. Материалы V Международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения» 23-25 октября 2003 г. – СПб: Филологический факультет СПбГУ, 2002. – С. 360 – 365.
8. Швейцер А.Д. Теория перевода / А. Д. Швейцер – М.: Наука, 1988. – 215с.
9. Gáll, L.-K. Translating Humor across Cultures: Verbal Humor in Animated Films [Электронный ресурс] / L.-K. Gáll // Partium Christian University, Oradea – 2008. – Режим доступа до статті : www.theroundtable.ro/Archive/language_studies/laura_karolina_gall_translating_humor_across_cultures_verbal_humor_in_animated_films.doc.
10. Jerome K. Jerome Three men in a boat (to say nothing of the dog) / Jerome K. Jerome, 1889. – 126 p.
11. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Marina Lewycka // London : Viking, 2005. – 325 p.
12. Pratchett T. The Truth / Terry Pratchett // London : Doubleday a division of Transworld Publishers, 2000. – 207 p. – ISBN0385-6010-26.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Подгрушная О. Г., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЮМОР В АСПЕКТЕ ПЕРЕВОДИМОСТИ (на материале англоязычной художественной литературы)

В статье исследованы принципы и приемы воссоздания юмора в художественном переводе и пределы его переводимости. Рассмотрены причины непонимания юмора представителей другой культуры. Проанализированы потери, возникающие при воссоздании юмора на другом языке.

Ключевые слова: юмор, перевод, переводимость, художественность, язык, культура.

Pidgrushna O. G., PhD Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ON TRANSLATABILITY OF HUMOUR (Based on the English Literary Works)

The author investigates the recreation of humor in literary translation and the limits of its translatability. The causes of misunderstanding humor from another culture are discussed. Losses arising during the process of humor recreation are analyzed.

Keywords: humor, translation, translatability, artistry, language, culture.